

drevnegrecheskogo. Red. V.F. Asmus] // Aristotel. Sochineniya: V 4–h t. – M.: Myisl, 1976. – T. 1. – S. 5–50.

3. Grecheskaya filosofiya: v 2 t. / [M.Kanto–Sperber, Dzh.Barnz, L.Brisson i dr.]; pod red. M.Kanto–Sperber – [per. s fr. V.P. Gaydamaka]. – M.: Greko–latinskiy kabinet Yu.A. Shichalina, 2006. – T. 1. – 499 s.

4. Mesyats S.V. Teologiya poetov i teologiya filosofov [Elektronniy resurs] / S.V. Mesyats. – Rezhim dostupa: <http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/Mesyats.pdf>

5. Chanyishev A.N. Kurs lektsiy po drevney filosofii / A.N. Chanyishev. – M.: Vysshaya shkola, 1981. – 374 s.

6. Barnes J. Aristotle / J.Barnes. – Oxford, New–York: Oxford University Press, 1982. – 101 p.

7. Bodéüs R. Aristotle and the Theology of the Living Immortals / R.Bodéüs. – Albany: State University of New York Press, 2000. – 387 p.

8. Duarte S. Aristotle's Theology and its Relation to the Science of Being qua Being / S.Duarte // Apeiron. – 2007. – № 40. – P. 267–318.

9. Elders L. Aristotle's theology: A commentary on Book [lambda] of the Metaphysics / L.Elders. – Assen: Van Gorcum, 1972. – 309 p.

10. Guthrie W.K.C. The Development of Aristotle's Theology I / W.K.C. Guthrie // The Classical Quarterly. – 1933. – Vol. 27, No. 3/4. – P. 162–171.

11. Guthrie W.K.C. The Development of Aristotle's Theology II / W.K.C. Guthrie // The Classical Quarterly. – 1934. – Vol. 28, No. 2. – P. 90–98.

12. Ross D. Aristotle / D.Ross. – London and New–York: Routledge, 1995. – 322 p.

Prokopenko V. V., doctor of science (in philosophy), professor, V.N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), Pvld99@gmail.com

Aristotle on the relationship of metaphysics and theology

The article considers the problem of the relationship between metaphysics and theology in the philosophy of Aristotle. Importance of this question is recognized by all researchers of Aristotelian philosophy, as evidenced by the large number of works in which the authors are trying to solve this problem. However, we think that desired answer has not yet been obtained. Primarily, this is due to the fact that historians of philosophy often do not distinguish between the Aristotle's doctrine and his later interpretations. Widespread thesis that Aristotle holds that theology and metaphysics are identical. The author believes that it is necessary to test this thesis textually in the context of the aristotelian philosophy as a whole. The author analyzes the concept of theology according to Aristotle, and his concept of the prime mover. He comes to the conclusion that these concepts can not be understood in the sense of monotheistic theology. Such interpretations creates a lot of insoluble contradictions and distorts the real historical Aristotle's philosophy.

Keywords: Aristotle, metaphysics, prime mover, theology.

Прокопенко В. В., доктор философских наук, профессор, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (Украина, Харьков), Pvld99@gmail.com

Аристотель о взаимоотношениях философии и теологии

Рассматривается вопрос об отношениях метафизики и теологии в учении Аристотеля. Важность этого вопроса осознается всеми исследователями аристотелевской философии, о чем говорит большое количество работ, авторы которых пытаются разрешить данную проблему. Однако, мы считаем, что желаемый ответ пока еще не получен. В первую очередь, это происходит из-за того, что историки философии часто не различают учение Аристотеля и его позднейшие интерпретации. Широко распространен тезис о том, что Аристотель считает теологию и так называемую первую философию тождественными. Автор считает, что необходимо проверить этот тезис текстологически и также оценить его соответствие контексту учения Аристотеля в целом. В статье подвергается анализу понятие предмета теологии по Аристотелю, а также его концепция перводвигателя. Автор приходит к выводу, что эти понятия нельзя понимать в духе монотеистической теологии. Такие интерпретации создают массу неразрешимых противоречий и искажают реальный исторический образ философии Аристотеля.

Ключевые слова: Аристотель, метафизика, перводвигатель, теология.

* * *

УДК 1(041)(092)Гегель

Кучепал С. В.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна, Полтава), svkutsepal@rambler.ru

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ Г. ГЕГЕЛЯ

Розглянуто сутність політико-правової концепції Г.Гегеля, проаналізовано абсолютний підхід до аналізу права, засадничою ідеєю якого є ідея абсолютної моральності, що увяється як тотальна цілісність морального життя, загальний дух народу.

Ключові слова: право, держава, моральність, моральнісність, громадянське суспільство.

Довгий час вітчизняні історико-філософські та історико-правові дослідження були вміщені у рамки ідеологічних догм та певних пропагандистських кліше, проте в останні десятиліття ситуація суттєво змінилася, ідеологічна упередженість вже не гнітить дослідника, завдяки чому стало можливим глибоке та змістовне осягнення спадку мислителів минулого та оцінки перспектив і тенденцій розвитку сьогодення як у філософському, так і у правовому контексті. Важливість такого осягнення не викликає сумніву, адже поза історичним контекстом, що пов'язує явища і процеси сучасності з тими, які їм передували, неможливо пізнати сучасність, наукове дослідження правових явищ і процесів не може обмежити себе їх станом лише на момент існування, оскільки буде втрачений причинно-наслідковий зв'язок в історичному розвитку права [1, с. 49].

Звернення до політико-правової проблематики у даній розвідці пояснюється значимістю феномена права “як універсального способу упорядкування суспільних відносин” [2, с. 3], історія якого супроводжувала історію людства [3, с. 15], а зараз дає змогу краще зрозуміти базові принципи розвитку держави та суспільства. Український інтелектуальний загал стикається зараз з необхідністю “не простої механічної та спрощеної рецепції тих чи інших європейських теорій, а їх змістовного переосмислення, з намаганням синтезувати різні методологічні підходи у розв'язанні таких теоретичних проблем як: походження права, вивчення специфіки правових норм, аналіз співвідношення права та моралі, з'ясування впливу історичних і соціальних факторів на розвиток правової системи” [4, с. 7].

Внесок Г.Гегеля у розвиток філософсько-правової та соціально-політичної проблематики важко переоцінити, адже він вважається теоретиком ідеї громадянського суспільства, дослідником взаємодії громадянського суспільства та держави на основі власної унікальної методології.

Г.Гегеля можна назвати одним з тих філософів, творчість яких активно досліджується вже декілька століть, світова гегельяна охоплює майже всі аспекти багатогранної філософської спадщини Г.Гегеля, так із досліджень кінця 19-поч.20 ст. можна назвати статтю В. Солов'єва, присвячену німецькому мислителю, розвідки П.Новгородцева, І. Ільїна, М. Коркунова, П. Редкіна, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича. Варто також згадати книгу Р.Гайма “Гегель та його час”, яка викли-

кала неоднозначні оцінки сучасників, проте, на думку П. Новгородцева, “цікаво задумана та блискуче написана”, зацікавлений читач може ознайомитися з текстом цієї книги у російському перекладі П. Солянікова [5].

Потужні нароби залишили дослідники радянської традиції (А.Дворцов, М.Овсянніков, В.Лазарев, І.Рау, А.Гулига та ін.) [6], сучасні російські мислителі – Н. Мотрошилова, Є Солопов [7], українські дослідники – І. Бичко, В.Барков, В. Кушаков, Т. Мотренко, Д. Прокопов, Т.Розова та ін. При цьому політико-правова та філософсько-правова проблематика розглядалася досить активно в працях В. Асмуса, К. Бакрадце, В. Віндельбанда, П. Гайденко, С. Гогоцького, І. Ільїна, М. Кисселя, Д. Керімова, В. Кузнецова, Д. Лукача, В. Малініна, Б. Маньковського К. Маркса, І. Нарського, В. Нерсисянца, А. Піонтківського, В. Пушкіна, Л. Хейде, Б. Чичеріна та ін. Зазначимо, що останніми роками і в українському дослідницькому загалі посилилася увага саме до політико-правових поглядів німецького філософа [8]. Окремо хочеться виділити спільну розвідку учасників міжнародної конференції, вчених Росії, Германії, Китаю, Італії, які ґрунтовно проаналізували вплив філософії Гегеля на подальшу філософську, соціальну, політичну, правову думку [9].

Враховуючи ідеї, висловлені у доробках класиків світової та вітчизняної філософської, філософсько-правової та політико-правової думки, праць із філософсько-правової проблематики, можна сформулювати мету статті – здійснення комплексного аналізу гегелівського підходу до аналізу права, засадничою ідеєю якого є ідея абсолютної моральності, що уявляється як тотальна цілісність морального життя, загальний дух народу.

Традиційно виділяють два можливих варіанта оцінки політико-правових поглядів Г.Гегеля, основою розрізнення яких постає відповідь на питання, яким власне є це вчення – ліберальним чи тоталітарним. Лави прихильників досить потужні в обох варіантах, так обвинувачують Гегеля у прихильності до тоталітаризму, наприклад, – К. Поппер, С. Хук, Е. Топич та ін., а ліберальним вчення вважають Е. Вейль, В. Майхофер та ін.

Г. Гегель є автором цілісної філософської системи, яка охопила всі сфери філософського знання. Політично-правова концепція Г.Гегеля репрезентована в “Філософії права” (повна назва “Природне право і наука про державу у нарисах. Основи філософії права” (1821 р.)), хоча ідеї стосовно громадянського суспільства, держави, права гідно представлені у “Філософії духу”, яка є третьою частиною “Енциклопедії філософських наук” (1817 р.). Ця проблематика розглядається у розділі “Об’єктивний дух”, де репрезентовані поняття право, мораль, моральність.

Як зауважував Г.Гегель у передмові до “Філософії права”, “істина про право, моральність державу настільки ж давня, наскільки відкрито дана у публичних законах, публічній моралі, релігії та є загальновідомою... але вона потребує *осягнення*, щоб самому по собі розумному змісту була надана розумна форма...” [10, с. 46].

Специфіка гегелівського тлумачення політико-правової проблематики полягає у тому, що німецький мислитель розробив власний – абсолютний підхід до

аналізу права, засадничою ідеєю якого є ідея абсолютної моральності, що уявляється як тотальна цілісність морального життя, загальний дух народу. У “Філософії права” Г.Гегель демонструє розвиток об’єктивного духу розкриваючи поняття права, здійснюючи рух від абстрактного права – до моральності. Мислитель переконаний, що мораль з’являється там, де порушується або нехтується право, вона є своєрідною спокутою, а потреба у спокуті є засадничою для самої моралі. Моральність (сім’я, громадянське суспільство та держава) виступає як зняття права та моралі. За Г. Гегелем ідея свободи повністю реалізується лише у сучасних йому розвинених державах, які не лише існують, а й є дійсними завдяки власній внутрішній розумності.

Вибудовуючи свою політико-правову концепцію, Г. Гегель аналізує поняття “власність”, “договір”, “неправо”, які уявляються абстрактною формою права, а потім, в традиціях власного діалектичного методу, здійснює перехід до понять “державна”, “громадянське суспільство”, “сім’я”, тобто до конкретної форми права. Роль власності полягає в тому, що вона є першою формою здійснення свободи, набуває статусу всезагальної норми, що уможливується у договорі, тобто правовій нормі. У даному контексті варто навести думку М.С. Держалока, що “висновки Гегеля про те, що власність, майно і влада – одвічне потенційне джерело суперечностей суспільства і що їхнє врегулювання можливе тільки за допомогою права – завжди актуальні. З його положень також випливає, що ні наявність чи відсутність власності, ні закони, що захищають приватну власність, ні протилежні закони, що заперечують її й встановлюють спільність майна, не вирішують головного – не усувають майнового протиріччя між верхами і низами. Упродовж ХХ ст. наочно було продемонстровано, що обидві форми власності (приватна та колективна) не спроможні остаточно подолати соціальну і майнову нерівність” [11, с. 25].

Важливим у Г.Гегеля є поняття “неправо”, адже договір базується на поєднанні волі окремих індивідів-власників, тому може легко порушуватися. Право стає внутрішнім переконанням індивіда завдяки утвердженню в суб’єктивній сфері. Утвердження права в суб’єкті приводить до сфери моральності, маркерами якої є умисел, вина, намір, благо, добро, совість. Аргументуючи тим, що моральна свідомість має індивідуальний характер, Г. Гегель стверджує, що добро і право мають реалізовуватися також і в загальній об’єктивній формі. Звідси перехід від моральності до моральнісності, яка “знімає” в собі моральність, оскільки моральнісне містить елементи доброчинності та добропорядності. Моральнісність має декілька об’єктивацій – сім’я (безпосередня субстанціальність духу), громадянське суспільство (може існувати і зберігати цілісність без природної єдності, на відміну від сім’ї) та держава. У моральності свобода втілюється не в зовнішніх речах чи договорі, а в суб’єктивності самого воління, адже “моральна точка зору є точка зору відношення і належності (должествования) або вимоги” [10, с. 156]. На шаблі моральнісності, в державі, яка є об’єктивний дух, можлива повна реалізація свободи у правовій реальності.

Окремий індивід як громадянин – це основа громадянського суспільства, а функціонує воно завдяки при-

ватним інтересам. Громадянське суспільство має три стани – субстанційний, формальний й загальний, причиною яких є система потреб. Велике значення має також система правосуддя, адже кожен член громадянського суспільства має право шукати суду і обов'язок постати перед судом, а також захист індивідуального інтересу та превенція випадкових збоїв за допомогою поліції й корпорацій. Однак, окрім індивідуальних інтересів, на яких засновується функціонування громадянського суспільства, існує ще й загальний інтерес, що є основою виникнення держави, де відбувається “зняття” громадянського суспільства.

Г.Гегель розрізняв державу і громадянське суспільство, доводив, що громадянське суспільство знаходиться не всередині держави, а існує поряд з нею. Громадянське суспільство є диференціація, яка виступає між сім'єю і державою, хоча розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави. Стадія громадянського суспільства не є проявом дійсної свободи, оскільки приватні інтереси обмежуються лише зовнішньо, а не з розумною необхідністю. Тому логічно вмотивованим є перехід у царину держави, що тлумачиться Г. Гегелем як ідея розуму і дійсність конкретної свободи. Нагадаємо думку Б.Чичеріна, що дослідження громадянського суспільства було у Гегеля настільки плідним, що дозволяло віднайти перспективний підхід до цілої низки явищ.

Держава – це кінцева мета розвитку об'єктивного духу, але Г. Гегель не прагне створити власну версію ідеальної моделі держави і не пропонує стратегію створення її, а намагається обґрунтувати доцільність поєднання розумності і дійсності у державному континуумі (“що розумне, те дійсне; що дійсне, те розумне”), тобто прагне пізнати державу як моральнісну тотальність. Держава, за Г.Гегелем, реалізує ідею розуму, свободи і права, більш того, ця ідея і є здійсненість поняття у формах зовнішнього наявного буття. “Держава – це хода Бога у світі, засадничою для неї є влада розуму, який здійснює себе як волю” [10, с. 284]. Проте, як зауважує український дослідник А.Пашков: “Підносячи значення держави, на що звичай лише й звертають увагу, як утілення всезагальності, як “дійсність Розуму” та “ходу Бога у світі”, Гегель усе ж таки вважав ідеалом не будь-яку державу, а лише конституційну монархію. Він виступав за кодифікацію законів, публічність судочинства, створення суду присяжних, формулюючи тим самим найважливіші принципи правової держави, реалізація яких робить можливим функціонування громадянського суспільства” [12, с. 3].

Регулятором взаємовідносин у громадянському суспільстві є право. “Право, за Гегелем, полягає в тому, що наявне буття взагалі є наявне буття свободної волі. Діалектика цієї волі співпадає з філософським конструюванням системи права як царства реалізованої свободи” [13, с. 15]. Є три основні значення поняття право: право як свобода (ідея права); право як визначена міра та форма свободи (специфічне право); право як закон (позитивне право). Г.Гегель стверджує, що “те, що є право в собі, покладено в його об'єктивному наявному бутті, тобто визначено для свідомості думкою і відомо як те, що є і визнане правом, як закон, за посе-

редництвом цього визначення право є взагалі *позитивне право*” [10, с. 247]. Для того, щоб право стало всезагальним, потрібна публічність влади, що уособлюється у судочинстві.

Як зауважує Л. Хейде, “вчення Гегеля має справу з ідеєю права, з сутністю, з субстратом, з ядром, а не з контингентною оболонкою, з численними зовнішностями, якими огорнуто це ядро, коли ідея отримує своє існування у багатоманітні форм та проявів” [14, с. 69]. “У філософській системі Г. В. Ф. Гегеля філософія права – складова філософії духу. Об'єктивне абсолютне мислення є рушійною силою всього сущого, воно постає у як абсолютна ідея, яка безперервно розвивається. Саморозвиток світу – це історія абсолютного духу” [15, с. 13]. Г. Гегель пропонує три тлумачення поняття “право” – право як свобода (ідея права або абстрактне право), право як форма свободи (специфічне право) та право як закон (позитивне право). Абстрактне право – це перший щабель тлумачення та розвитку поняття свободи, коли вона постає в абстрактній безпосередній формі, тут не враховуються ні особливості, ні конкретні індивідуальні прояви учасників правовідносин, а всі наявні права та обов'язки мають абстрактний характер, “люди дійсно рівні, але як особи, тобто відносно джерела їхнього володіння” [10, с. 100], “існують лише правові заборони, і в основі позитивної форми правових приписів знаходиться заборона” [10, с. 98-99].

Новація Г.Гегеля у тлумаченні поняття “право” – поширення його на сферу об'єктивного духу, при цьому кожен щабель розвитку об'єктивного духу володіє власним правом, оскільки є наявним буттям свободи в одному з її визначень.

У передмові до видання гегелівської “Філософії права”, В.С. Нерсисянц цитує слова Г.Гегеля, коли останній порівнює свою філософію з “совою Мінерви, яка вилітає лише у сутінках”, та зауважує, що десятиліття досліджень гегелівського спадку, коли “сова Мінерви” горіла у вогні нещадної критики, перетворили її на “птаха Фенікса”, попереду у якого нечисленна кількість інтерпретацій, адже кожна нова генерація у філософії пропонує своє “прочитання” німецького класика. Таке нове прочитання особливо актуальне зараз, у час стрімких соціально-політичних трансформацій, коли право часто не встигає вчасно реагувати на зміни державної політики, тому пророчими видаються слова Г.Гегеля “думка про право не є дещо таке, чим кожен володіє апіорі, лише правильне мислення є знання та пізнання предмету, а тому наше пізнання має бути науковим” [10, с. 58].

Реалії українського сьогодення змушують звертатися до аналізу базових понять та категорій, які постають підґрунтям ідеї правової держави, характеризують відносини у тріаді “державна – суспільство – особа”, неочінувими у даному контексті є ідеї Г.Гегеля.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н.М. Принципи дослідження джерел права / Н.М. Пархоменко // Правова держава: Щорічник наук.пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 17.
2. Петришин О. Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми / О.Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 4(51).
3. Богиніч О.Л. Генеза права як права сили / О.Л. Богиніч

// Держава і право: Зб.наук.праць Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2009. – Вип. 46.

4. Прокопов Д.С. Розвиток теорії природного права у вітчизняній і російській правовій думці (середина XIX – початок XX ст.): моногр. / Д.С.Прокопов – К.: Логос, 2011. – 544 с.

5. Гайм Р. Гегель и его время / Р. Гайм. – СПб.: “Наука”, 2006. – 391 с.

6. Дворцов А. Гегель. Жизнь, деятельность, учение / А.Дворцов. – М.: “Наука”, 1972. – 174 с.; Овсянников М. Гегель / М.Овсянников. – М.: “Наука”, 1971. – 223 с.; Лазарев В., Рау И. Гегель и философские дискуссии его времени / В.Лазарев, И.Рау. – М.: “Наука”, 1991. – 160 с.; Гулыга А. Гегель / А.Гулыга. – М.: “Молодая гвардия”, 2008. – 263 с.;

7. Мотрошилова Н. (ред.) “Феноменология духа” Гегеля в контексте современного гегелеведения / Н.Мотрошилова. – СПб.: “Наука”, 2006. – 391 с.; Солопов Е. Логика диалектики. К 240-летию со дня рождения Гегеля / Е.Солопов. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2011. – 240 с.

8. Пашков А.С. Формування та розвиток філософсько-правових поглядів Гегеля / А.С. Пашков // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 43. – С. 16-25; Мотренко Т.В. Рецепція гегелівських ідей філософського свідомістю Російської імперії XIX – початку XX століть: [монографія] / Т.В. Мотренко – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 387 с.; Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: [монографія] / Анатолій Карась. – Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 520 с.; Держалюк М.С. Політико-правові аспекти філософії Гегеля та їх значення для України / Держалюк М.С. // Стратегічні пріоритети. – № 3 (8). – 2008. – С. 22–27.

9. Судьбы гегельянства: философия, религия и политика прощаются с модерном. Под ред. П.Козловски, Э.Соловьева. – М.: Книжный дом “Республика”, 2000. – 383 с.

10. Гегель Г.В.Ф. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

11. Держалюк М.С. Політико-правові аспекти філософії Гегеля та їх значення для України / Держалюк М.С. // Стратегічні пріоритети. – № 3 (8). – 2008. – С. 22–27.

12. Пашков А.С. Вчення про громадянське суспільство у філософії права Гегеля: Автореф. на здобуття наук.ступеня канд. філос.наук. – Київ, 2007. – 19 с.

13. В.С. Нерсесянц “Философия права”: история и современность / Нерсесянц В.С. // Гегель Г.В.Ф. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 3-43.

14. Хейде Л. Осуществление свободы. Введение в гегелевскую философию права / Л.Хейде. – М.: “Гнозис”, 1995. – 256 с.

15. Кузьменко В. В. Онтологический статус феноменов права гражданского общества и государства в “философии права” Г. В. Ф. Гегеля / В. Кузьменко // Научный вестник Днепропетровского государственного университета внутренних дел. – 2013. – № 1. – С. 12-23.

References

1. Parkhomenko N.M. Pryntsy py doslidzhennya dzherel prava / N.M. Parkhomenko // Pravova derzhava: Shchorichnyk nauk.pr. In-tu derzhavy i pravy im. V.M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2006. – Vyp. 17.

2. Petryshyn O. Pravo yak sotsial'no-yurydychne yavyshe: do postanovky problemy / O.Petryshyn // Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy. – 2007. – № 4(51).

3. Bohinich O.L. Heneza prava yak prava syly / O.L. Bohinich // Derzhava i pravo: Zb.nauk.prats' Yurydychni i politychni nauky. – K.: In-t derzhavy i prava im. V.M.Korets'koho NAN Ukrainy, 2009. – Vyp. 46.

4. Prokopov D.Ye. Rozvytok teorii pryrodnoho prava u vitchyznyani i rosiys'kiy pravoviy dumtsi (seredyna KhKh – pochatok KhKh st.): monohr. / D.Ye.Prokopov – K.: Lohos, 2011. – 544 s.

5. Haym R. Hehel' y eho vremya / R. Haym. – SPb.: “Nauka”, 2006. – 391 s.

6. Dvortsov A. Hehel'. Zhyzn', deyatelnost', uchenye / A.Dvortsov. – M.: “Nauka”, 1972. – 174 s.; Ovsyannykov M. Hehel' / M.Ovsyannykov. – M.: “Nauka”, 1971. – 223 s.; Lazarev V., Rau Y. Hehel' y fylsofs'kye dyskusyy eho vremeni / V.Lazarev, Y.Rau. – M.: “Nauka”, 1991. – 160 s.; Hul'gha A. Hehel' / A.Hul'gha. – M.: “Molodaya hvardyya”, 2008. – 263 s.;

7. Motroshylova N. (red.) “Fenomenolohyya dukha” Hehelya v kontekste sovremennoho hehelevedeniya / N.Motroshylova. – SPb.: “Nauka”, 2006. – 391 s.; Solopov E. Lohyyka dialektyyky. K 240-letyyu so dnya rozhdenniya Hehelya / E.Solopov. – M.: Knyzhnyy dom “Lybrokom”, 2011. – 240 s.

8. Pashkov A.S. Formuvannya ta rozvytok filsofs'ko-pravovykh pohlyadiv Hegelya / A.S. Pashkov // Mul'tiversum. Filsofs'kyi al'manakh: Zb. nauk. prats'. – 2004. – Vyp. 43. – s.16-25; Motrenko T.V. Retseptsiya heheliv's'kykh idey filsofs'koyu svidomisty Rosis'koyi imperiyi KhKh – pochatku KhKh stolit': [monohrafiya] / T.V. Motrenko – K.: Vyd-vo Yevrop. un-tu, 2003. – 387 s.; Karas' A. Filsofiya hromadyans'koho suspil'stva u klasychnykh teoriyakh i neklasychnykh interpretatsiyakh: [monohrafiya] / Anatoliy Karas'. – Kyiv; L'viv: Vydavnychy tsestr LNU im. I.Franka, 2003. – 520 s.; Derzhalyuk M.S. Polityko-pravovi aspekty filsofiyi Hehelya ta yikh znachennya dlya Ukrainy / Derzhalyuk M.S. // Stratehichni priorytety. – № 3 (8). – 2008. – S. 22–27.

9. Sud'by hehel'yanstva: fylosofiya, relyhyya y polytyka proshchayut-sya s modernom. Pod red. P.Kozlovsky, E.Solov'eva. – M.: Knyzhnyy dom “Respublyka”, 2000. – 383 s.

10. Hehel' H.V.F. Fylosofiya prava. Per. s nem.: Red. y sost. D.A. Kerymov y V.S. Nersesyants; Avt. vstup. st. y pryemch. V.S. Nersesyants. – M.: Mysl', 1990. – 524 s.

11. Derzhalyuk M.S. Polityko-pravovi aspekty filsofiyi Hehelya ta yikh znachennya dlya Ukrainy / Derzhalyuk M.S. // Stratehichni priorytety. – № 3 (8). – 2008. – S. 22–27.

12. Pashkov A.S. Vchennya pro hromadyans'ke suspil'stvo u filsofiyi prava Hehelya: Avto-ref. na zdobuttya nauk.stupenya kand. filol.nauk. – Kyiv, 2007. – 19 s.

13. V.S. Nersesyants “Fylosofiya prava”: ystoriya y sovremennost' / Nersesyants V.S. // Hehel' H.V.F. Fylosofiya prava. Per. s nem.: Red. y sost. D.A. Kerymov y V.S. Nersesyants; Avt. vstup. st. y pryemch. V.S. Nersesyants. – M.: Mysl', 1990. – S. 3-43.

14. Kheyde L. Osushchestvlenye svobody. Vvedenye v hehelevskuyu fylosofiyyu prava / L.Kheyde. – M.: “Hnozy's”, 1995. – 256 s.

15. Kuz'menko V. V. Ontolohychesky status fenomenov prava hrazhdanskoho obshchestva y hosudarstva v “fylosofiyyu prava” H. V. F. Hehelya / V. Kuz'menko // Nauchovy visnyk Dnepropetrov's'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. – 2013. – № 1. – S. 12-23.

Kutsepal S. V., doctor of philosophy, full professor, the head of Humanities, Social and Economic Subjects Department of Poltava Law Institute of the National Law University Yaroslav the Wise (Ukraine, Poltava), svkutsepal@rambler.ru

Political and legal concept of G. Hegel

The essence of political and legal concept of G. Hegel is considered, it is analyzed an absolute approach to the analysis of law, fundamental idea of which is the idea of absolute morality, which is a total moral integrity of life, the general spirit of the people.

Keywords: law, government, morality, morals, civil society.

Куцєпал С. В., доктор філософських наук, професор, завідувача кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін Полтавського юридического інституту Національного юридического університету імені Ярослава Мудрого (Україна, Полтава), svkutsepal@rambler.ru

Політико-правовая концепция Г. Гегеля

Раскрыта суть политико-правовой концепции Г.Гегеля, проанализирован абсолютный подход к анализу права, основополагающей идеей которого является идея моральности, которая представляется как тотальная целостность нравственной жизни, общий дух народа.

Ключевые слова: право, государство, моральность, нравственность, гражданское общество.

* * *

УДК 1(091) ЛВФШ

Гончаренко О. А.
кандидат філософських наук, доцент
кафедри соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Богдана Хмельницького
(Україна, Хмельницький),
olgegoncharenko@gmail.com

АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ КАЗИМИРА ТВАРДОВСЬКОГО: ОБРАЗ НАВЧАННЯ

Мета статті полягає в окресленні образу навчання у аналітичній філософії Казимира Твардовського. За допомогою методу аналізу та синтезу виокремлено конститутивні елементи філософії навчання вченого. Доведено, що педагогічні погляди польського філософа ґрунтуються на принципах аналітичного методу у філософії. Показано, що у центрі уваги Твардовського уточнення основного поняття педагогіки – “навчання”. Встановлено, що головною метою навчання мислитель вважає освіченість, під якою він розуміє формування системи понять, оволодіння знаннями, формами мислення й поведінки. Виявлено, що великого значення філософ надає вихованню внутрішньої потреби у знаннях, розвитку логічного мислення в учнів. Зроблено висновок про те, що філософський аналіз Твардовського робить освіту більш сприйнятливою до змісту педагогічного терміну “навчання”, а отже, він допоможе освітянам позбавитися декларацій, лозунгів та кліше у вирішенні навчальних проблем.

Ключові слова: аналітична філософія, Казимир Твардовський, навчання.

Однією із яскравих гілок аналітичної філософії на європейському континенті є Львівсько-Варшавська школа. Своім стилем та методом філософування школа завдячує польському філософу Казимиру Твардовському, який висунув вступною умовою ясність формулювань та точність викладення, а також використання методу, що понад усе цінує раціональність та логічність філософської аргументації. Супутницями вченого у досягненні відповідності цим стильовим та методологічним стандартам були психологія, логіка і мова. Досягти ясності та точності у філософському аналізі Твардовський спробував і у проблемному полі освіти. Вчений здійснив філософський аналіз поняття “навчання” для того, щоб показати як неясне та неточне його усвідомлення може призвести до небезпечного розриву між теорією та практикою і як наслідок – до перетворення педагогічної діяльності у безглузду рутину, позбавлену розуміння її сутності.

У Польщі природньо спостерігається інтерес серед науковців до педагогічної філософії Твардовського [1; 13]. В Україні ж наявні ґрунтовні дослідження учительської, наукової та організаційної діяльності філософа [2; 3].

Проаналізуємо досягнення Твардовського на перетині аналітичної філософії та педагогіки задля окреслення його образу навчання. (Результати цієї статті є продовженням дослідження авторки під назвою “Аналітична філософія Казимира Твардовського: образ виховання” [Studia methodologica, 2014. – № 37. – С. 264–268], де показано відношення між філософією та педагогікою у працях польського філософа.)

1. Поняття навчання. Навчанням Твардовський визначає будь-яку систематичну дію, спрямовану відповідно до укладеного плану на надання знань іншим та (чи) формування у них розумових здібностей. Надання знань означає залучення учня до мистецтва висловлення про знання істинних суджень, а формування розумових здібностей – формування в учня здатності до самостійного висловлення істинних суджень. Із визначення поняття “навчання” вчений виводить його цілі: безпосередні та подальші. Безпосередні цілі нав-

чання є двоякими: надання знань і формування розумових здібностей. Подальшими цілями навчання Твардовський бачить підготовку до майбутньої професії, загальне виховання.

Науку, що надає принципи та способи навчання, філософ услід за багатьма науковцями називає дидактикою. Дидактика є частиною педагогіки. Педагогіка у широкому значенні охоплює у Твардовського науки про фізичне, розумове й моральне виховання. Дидактика, вважає вчений, повинна враховувати завдання морального виховання, “так як знання, надані шляхом навчання, а також сам спосіб надання знань здійснює значний вплив на розвиток характеру учнів. Види знань, отримані учнями, впливають перш за все на спосіб, у який вони будуть пізніше дивитися на своє відношення до інших людей та на пов’язані з цим відношенням обов’язки” [12, с. 12]. Допоміжними науками педагогіки Твардовський називає також психологію й логіку: оскільки навчання полягає у систематичному наданні знань та (чи) формуванні розумових здібностей, то психологія озброює дидактику знаннями про інтелектуальне життя людини, від перебігу якого залежать особливості присвоєння знань та формування розумових здібностей, а логіка як наука про істинність судження вчить самостійному висловленню про набуті знання істинних суджень.

2. Психологічна основа навчання. Усі люди від природи прагнуть до знань – чи іншими словами: кожна людина володіє вродженим потягом до знань. Так, словами Арістотеля, взятими із “Метафізики”, Твардовський намагається обґрунтувати психологічні підстави навчання: “...всі вони [люди] прагнуть знань. Вони хотять дійти до знань, вони прагнуть пізнати, що чим є, яке є чи було, чому є таке, а не інше. Всі вони хотять задовольнити свою цікавість, яка не дає їм спокою до тих пір, поки не пізнають того, що прагнули пізнати; цікавість, яка задоволена у одному напрямі, повертається у іншому, постійно наказуючи людині набувати щораз нові знання. [...] І прагнуть їх [знань] перш за все для них самих, не думаючи одразу про побічну від них користь, оскільки саме задоволення цікавості, саме пізнання чогось нового є для людини великою приємністю ...” [4, с. 510–511].

Набувати знання означає у Твардовського “пізнавати”, а отже, “знати”. Поняттям “знати” філософ визначає психічну здатність висловлення істинного судження. Знати щось – це бути здатним до висловлення істинного судження про те, чого це знання стосується на основі пам’яті [11, с. 187–188]. Неупереджений пошук знань забезпечує людині рівновагу розуму. Потяг до філософських знань, з огляду Твардовського, є ідеальною ціллю людського життя, в якій збігаються будь-які прагнення до знань, сили та щастя.

“Поряд із потягом до знань, – пише філософ, – у кожної людини містяться передумови розумового розвитку. Розумовий розвиток полягає у тренуванні, формуванні, посиленні та удосконаленні розумових здібностей. Головними розумовими здібностями, загальними для всіх людей, є: здібність сприйняття, пам’ять, виображення, здібність концентрації уваги, здібність висловлення суджень, здібність мислення. Розумовими називаються ті здібності, які відрізняються від фізичних (наприклад, здібність виконання рухів),